

**ҶОЙГОҲИ КАМОЛИ
ХУҶАНДИ ДАР БАРНОМАИ
ТАЪЛИМИ АДАБИЁТИ ТОҶИК**

Пулодова Шоира Солиҷоновна, н.и.ф., дотсенти кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**МЕСТО КАМОЛА
ХУҶАНДИ В УЧЕБНОЙ
ПРОГРАММЕ ПО ТАДЖИКСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ**

Пулатова Шоира Солиҷоновна, к.ф.н., доцент кафедраи методикаи преподавания таҷикского языка и литературы ГОУ “ХГУ имени акад. Б.Ғафурова” (Таджикистан, Худжанд)

**KAMOL
KHUJANDI'S PLACE IN THE
TAJIK LITERATURE
CURRICULUM**

Pulatova Shoira Solijonovna, candidate of philological sciences, Associate Professor of the department of the Tajik language and literature and its methods of teaching under the SEI “KhSU named after acad. B.Gafurov (Tajikistan, Khujand), **E-mail:** pulatova78@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: барномаи таълими адабиёт, Камол, ғазал, таълими адабиёти тоҷик, таҳлил, китоби дарсӣ

Дар мақола сухан перомунӣ мавқеи Шайх Камол Хуҷандӣ дар Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар курси хониши адабӣ ва таърихи адабиёт меравад. Таъкид мешавад, ки омӯзиши ғазалиёти шоир дар китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методии муассисаҳои таҳсилоти миёна ҳанӯз аз солҳои 40-уми қарни гузашта роҳандозӣ ва ғазалҳои «Ёр гуфт, аз ғайри мо нӯшон назар», «Ошӯби ҷонӣ, шӯхи ҷаҳонӣ», «Дӯст медорад дилам, ҷабру ҷафои дӯстро», «Навбахорон зи гулат бӯи ту хуш меояд», «Дил муқими кӯи ҷонон асту тан ин ҷо ғариб», «Аз ту як соат ҷудой хуш намеояд маро», «Ҷоно, ба ҷуз лабони ту оби ҳаёт нест» барои таҳлилу баррасӣ манзур ғаштааст. Муаллиф бо риояи низоми солномавӣ тартиби пешниҳоди ғазалҳои марбут ба аҳволу осори К.Хуҷандиро бозгӯ ва тағйиру тафриқаи онҳоро мушаххасан баён доштааст. Қайд мегардад, ки дар тамоми давраҳои таълими ашъори Камол Хуҷандӣ ҳатмӣ ва зарурӣ маҳсуб ёфта, барои он соатҳои мувофиқ ҷудо ва ғазалҳои аз ҷиҳати мазмуну муҳтаво барои хонандагони синну соли наврасиву ҷавонӣ мувофиқ интихоб ғаштаанд.

Ключевые слова: преподавание таҷикской литературы, анализ, учебник, программа преподавания литературы, Камол Худжанди

Анализируется вопрос о месте Шайха Камол Худжанди в программе преподавания таҷикской литературы в курсе литературного чтения и истории литературы. Подчеркивается, что изучение ғазелей поэта было включено в учебники и методические пособия средних общеобразовательных учреждений ещё в 40-е годы прошлого века на примере анализа стихотворений «Ёр гуфт, аз ғайри мо нӯшон назар», «Ошӯби ҷонӣ, шӯхи ҷаҳонӣ», «Дӯст медорад дилам, ҷабру ҷафои дӯстро», «Навбахорон зи гулат бӯи ту хуш меояд», «Дил муқими кӯи ҷонон асту тан ин ҷо ғариб», «Аз ту як соат ҷудой хуш намеояд маро», «Ҷоно, ба ҷуз лабони ту оби ҳаёт нест». В хронологическом плане рассмотрен порядок представления параграфов, посвященных жизни и творчеству Камол Худжанди. Отмечается, что знание творчества Камол Худжанди всегда считалось обязательным и необходимым, в связи с чем в соответствии с возрастными особенностями учащихся предлагались образцы ғазелей и выделялись часы для их изучения.

Key words: teaching Tajik literature, analysis, textbook, literature teaching program, Kamol Khujandi

The article analyzes the question of the place of Sheikh Kamol Khujandi in the curriculum of teaching Tajik literature in the course of literary reading and history of literature in secondary schools. It is emphasized that the study of the poet's gazels was included in the textbooks and methodological manuals of secondary educational institutions back in the 40s of the last century on the example of the analysis of the gazelles " "Yor guft, az gairi mo pushon nazar", "Oshubi joni, shukhi jahoni", "Dust medorad dilam, jabru jafoi dustro", "Navbahoron zi gulat bui tu hush meoyad", "Dil muqimi kui jonon astu tan garib", "Az tu yak soat judoi hush nameoyad maro", "Jono, ba juz laboni tu obi hayot nest". In chronological terms, the order of presentation of paragraphs devoted to the life and work of Kamol Khujandi is considered. It is noted that at the time teaching the creativity of Kamol Khujandi was considered obligatory and necessary for which, in accordance with the age characteristics of students, watches and samples of gazelles were allocated.

Ашъори волои Шайх Камоли Хучандӣ бодаи нобест, ки омӯзиши чанд намунаи он метавонад шогирдонро дар фазои пиндорҳои хуш ба парвоз орад, аз шӯру ғавғо ва нобасомониҳои зиндагӣ лаҳзае озод ва ба ҷаҳони пуршавқи маънавӣ ворид созад. Таъкиди худи шоир низ бачост:

*Дар суҳан лутфи Илоҳӣ ба ту ёр аст, Камол
В-арна сад сол ба фикр ин суҳанон нагӯн гуфт.*

Намунаҳои аҳволу осори Камоли Хучандӣ дар чандин осори таълимӣ, амсоли: барномаҳои таълимӣ барои мактабҳои миёна ва олий, китобҳои дарсӣ, хрестоматия ва дастуру раҳнамоҳои таълим пешниҳод шудааст. Маълум аст, ки дар заминаи барномаи таълим китобҳои дарсӣ, китоби хониши мактабӣ (хрестоматия) ва бо таъриҳ ба онҳо дастуру раҳнамоҳои таълим таҳия мегарданд. Ҳанӯз дар китоби «Адабиёт. Хрестоматия барои синфи 8» (муаллиф Мирзозода Х.-Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1948- 362 с.), ки ба адабиёти давраҳои қадим то асри XV ихтисос дорад, дар фасли «Адабиёти асрҳои XI-XIV» аз эҷодиёти Хоҷа Камол намунаҳо оварда, луғатҳои душворфаҳми ғазалҳо ба хонанда шарҳу эзоҳ дода шудаанд. Чунончи, дар нашри с.1949, 1952 ду ғазали шоир бо унвони «Баҳор» ва «Дар ғарибӣ» бо шарҳи вожаҳои душворфаҳм муаррифӣ гардидааст. Дар нашри с.1959, 1961 ва солҳои баъдӣ теъдоди ғазалҳо каме зиёдтар пешниҳод шуда, шумораи он аз ду ба панҷ расидааст [1, с.551].

Дар «Программаи адабиёт. Барои синфҳои IV-X» (соли 1980) [2] ба омӯзиши тарҷумай ҳол ва се ғазали шоир ду соат ҷудо гардида, дар китоби «Адабиёти Ватан» барои синфи 7 дар радиои ҳафт ҷаҳраи машҳури адабиёти классикӣ: Абӯабдулло Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Унсуралмаолии Кайковус, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Зайниддин Маҳмуди Восифӣ муҳтасари тарҷумай ҳол ва ғазалҳои «Дар ёди Ватан», «То кай» ва «Шукри неъматӣ дӯст»-и Камол манзур гаштааст [3, с.44-46].

Таълими ашъори ғиноӣ дар синфи 8 дар асоси мавзӯҳо ба назар гирифта шуда, китоби «Адабиёти тоҷик» (соли 1987) бо тағйири исми ватан ба тоҷик ба таъриҳ расид. Тафовути ин китобҳо аз он иборат аст, ки агар ба «Адабиёти Ватан» ғайр аз суҳанварони классик инчунин адибони муосири тоҷик ва хориҷӣ ворид шуда бошанд, пас дар китоби «Адабиёти тоҷик» зиндагинома ва намунаҳо танҳо аз осори адибони классик (14 нафар) шуруъ аз адабиёти қадим то садаи XIV оварда шудааст. Охири ҷаҳраи адабии китоби мазкур аз рӯи принсипи таъриҳӣ Камоли Хучандӣ аст. Ба ҷуз ҳолномаи муфассали шоир бо зикри 21 байт аз 12 ғазал ва як байт аз қасида, инчунин бобҳои «Мавзӯ ва хусусияти асосии ғазалиёти Камол (21 байт аз 14 ғазал); Мавзӯҳои иҷтимоӣ дар ғазалҳои Камол (9 байт аз 6 ғазал); Панди Камол (5 байт аз 5 ғазал); Тарзи нигориши Камол (18 байт аз 15 ғазал), маҷмӯан, 74 байт мавриди таҳлилу тафсир қарор гирифта, аммо ягон ғазал ба таври комил манзур нагаштааст.

Мувофиқи «Программаи забон ва адабиёти тоҷик барои мактабҳои миёна» (соли 1989) мавзӯи Камоли Хучандӣ дар ду марҳала таълим дода мешавад: 1) курси хониши адабӣ синфи 8 дар ҳаҷми ду соат: «Дар ёди ватан». «То кай?». Мазмунӣ ғазалҳо. Дурафтодагӣ аз ватан, ғаму азоби шоир. Ҳисси ватандӯстии адиб дар ин ғазал» [5, с.73] ва 2) курси таъриҳӣ адабиёт синфи 9 дар ҳаҷми 4 соат: «Тарҷумай ҳол. Мавзӯ ва хусусиятҳои асосии ғазалиёти Камол; Тараннуми зебоии инсон дар ғазалиёти шоир («Гуфтам: «Ба ҷашм», «Ҷашми ризое накушодӣ»). Таҳлили идеявии ғазали «Шукри озодӣ». Забони ғазалиёти Камол: содагӣ, раванӣ («Ошӯби ҷонӣ»). Лутфу таъбирҳои халқӣ дар ғазалиёти шоир. Бадеӣ ва вазни баъзе ғазалҳои Камол» [5, с.81].

Дар баҳши «Нишондоди методӣ оид ба дарсҳои адабиёт дар синфҳои 8-уми дастури таълимии Қ.Ҳоҷаев - «Таҳлили порчаҳои манзум дар синфи 5-8» роҳу усулҳои самарабахши ин ашъор пешниҳод шудааст: «а) Саволҳо барои эҳё намудани дарки хонанда; б) намудҳои қори муаллим бо хонанда». Аз таҳлилу тафсири ашъор ҳосили чунин дониш ва маҳорат пешбинӣ шудааст: «Муқоиса қарда тавонистани баъни ҳасби ҳоли шоир дар шеър бо воқеа ва ҳодисаҳои замони зиндагии ӯ (дар соати аввал); аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа муқоиса қарда тавонистани шеърҳои «То кай» ва «Шукри неъматӣ дӯст». Дарёфтани қаҳрамони лирикӣ (дар соати дувум)» [6, с.63].

Баъди Истиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ба барномаи фанни адабиёти тоҷик намоёндагони адабиёти тасаввуф илова шуданд. Ба ақидаи мураттибон: «Бе донишҳои хусусияти ин ҷараён (тасаввуф – Ш.П.) ва намоёндагони бачастаи он адабиёти классикиро дарк намудани шогирдон маҳол аст. Аз ин хотир, дар барномаи нақши тасаввуф дар осори бадеӣ ва омӯзиши рӯзгору эҷодиёти яке аз саромадони он Ҷалолиддини Румӣ (Балхӣ) тавсия гардидааст» [7, с.15]. Тафриқаи дигари барнома аз тарҳрезии барномаҳои пешин дар он аст, ки таълими мавзӯи Камоли Хучандӣ ба таври яқлукт, яъне танҳо дар синфи 8 ва дар ҳаҷми нисбатан васеътар (8

соат) ба ҳисоб гирифта шуда, 4 ғазали нисбатан машҳуртар: «Ғарибӣ», «Гуфтам: «Ба чашм», «Шукри озодӣ», «Ошӯби чонӣ» [7, с.39] барои омӯзиш пешкаш гашта, ғазалҳои «Чашми ризое накушодӣ», «То кай» ва «Шукри неъматӣ дӯст» ҳазф гардидаанд.

Лозим ба қайд аст, ки дар пешниҳоди мавзӯҳо як навб омехтагӣ ва риоя нагардидани низоми солномавӣ (хронологӣ) ба чашм мерасад. Масалан, дар синфи 8 баъд аз мавзуи обзори «Адабиёти тоҷик дар асрҳои IX-X» таълими Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Унсурмаолии Қайковус, Умари Хайём, Камоли Хучандӣ, Убайди Зоконӣ... омада, ғайр аз Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ – намояндаи давраи Сомониён боқимонда адибон ба садаҳои дигар мансуб ҳастанд. Дар синфи 9 баъди мавзуи обзори «Адабиёти тоҷик дар асрҳои XI-XIV» омӯзиши Носири Хисрав, Низомии Ганҷавӣ, Саъдии Шерозӣ, Ҷалолуддини Румӣ, Ҳофизи Шерозӣ [7, с.37-44] оварда шуда, вале сабаби ба ин тартиб ҷой додани суҳанварон ва меъёру милоки пешниҳоди мавод тамоман номаълум аст. Дар сурати ба инобат гирифтани солномаи зиндагӣ дар зеҳни хонандагон пайдарҳамии давраи рӯзгори адибон нақш мебандад ва ба ин васила бисёр масоили марбут ба пайванди замони ва робитаи адабӣ, таъсирпазирии ҳамдигарӣ, омилҳои ташаккули жанрҳои нави адабӣ ва монанди инҳо барояшон равшан мегардад.

Дар китоби «Адабиёти тоҷик» барои синфи 8 (соли 2001) ба ҷуз ҳолномаи шоир инчунин бобҳои «Мавзӯ ва хусусияти ғазалҳои Камол; Шеваи нигориши Камол; Қаҳрамонҳои ғазалиёти Камол» ҳамагӣ 56 байт ва танҳо ғазали «Ёр гуфт: «Аз ғайри мо пӯшон назар». Гуфтам: “Ба чашм» пурра омада, аз ғазалҳои дигар як, ду ва ё себайтӣ ба сифати шохид зикр гаштааст [8, с.294-301].

Аз ҷониби Тӯйҷии Мирзод с.2002 барномаи нави фанни адабиёти тоҷик барои муҳассилини макотиби миёна таҳия ёфта, ки дар он барои синфи 7 дар ҳаҷми ду соат ғазалҳои «Ғарибӣ», «Гуфтам: «Ба чашм», «Дӯст медорад дилам», «Ошӯби чонӣ» (2, с.34) ва дар синфи 8-ум дар доираи 8 соат мавзӯҳои «Саргузашти шоир. Мероси адабии ӯ. Мавзӯҳои иҷтимоӣ дар ашъори Камол; Ишқу муҳаббат ва зебоии инсон. Панди Камол; Шеваи нигориши Камол; Лутфу таъбирҳои халқӣ дар ашъори Камол», маҷмуан, 7 соат ба назар гирифта шудааст [2, с.45].

Аз рӯи талаботи «Барномаи адабиёти тоҷик дар синфҳои V - XI» (соли 2007) барои таълими аҳвол ва осори «Камоли Хучандӣ» дар синфи 7 се соат ва синфи 9-ум панҷ соат пешниҳод гардидааст. Дар синфи ҳафтум, ки хонандагон бори аввал бо осори Хоча Камол шинос мегарданд, барномаи мазкур омӯзиши чор ғазали шоирро ба таври яқлук ба назар гирифтааст. Ин имкон медиҳад, ки хонандагон бо хусусиятҳои ашъори гинӣ бехтар ошно гарданд. Мавзуи Камоли Хучандӣ барои синфи 7 дар барнома ба тарзи зерин пешниҳод шудааст: «Камоли Хучандӣ (3 соат). Қироати ғазалҳои «Ғарибӣ», «Гуфтам ба чашм», «Ошӯби чонӣ», «Дӯст медорад дилам ҷабру ҷафои дӯстро». Маънии ғарибӣ, садоқат, шавқи ёру дӯст, фурутанӣ ва бардошти ҷафои дӯст. Пурсиш ва такрор: қироати ғазалҳо, аз ёд хондани ғазалҳои «Ғарибӣ», «Дӯст медорад дилам ҷабру ҷафои дӯстро», баёни маъноӣ ибора ва таркиҳо. Тавзеҳот. [10, с.34]. Дар барнома зимни ин мавзӯ аз назарияи адабиёт маълумот доир ба санъати киноя низ ба назар гирифта шудааст.

Дар синфи 9-ум мавзуи Камоли Хучандӣ чунин тасниф гаштааст: «Ҳаёт ва эҷодиёти Камоли Хучандӣ. Мероси адабии Камол. Мавзӯҳои ишқу муҳаббат, масъалаҳои иҷтимоӣ, панду андарз дар шеъри Камол. Таъбироти мардумӣ ва зарбулмасалу мақолҳо дар ғазалиёти Камол. Таҳлил ва шарҳи ғазалҳои Камол: «Навбахорон зи гулам бӯи ту хуш меояд», «Дил муқими кӯи чонон асту ман ин ҷо ғариб», «Аз ту як соат ҷудой хуш намеояд маро», «Ҷоно, ба ҷуз лабони ту оби ҳаёт нест». Услуб ва хусусиятҳои бадеии ғазалиёти Шайх Камоли Хучандӣ» [10, с.49].

Маълумот доир ба санъати таносуби суҳан низ ба мушоҳида мерасад: «Мафҳуми таносуби суҳан, таносуби суҳан ва муруоти назир. Намунаҳо барои санъати таносуби суҳан, таносуби суҳан дар гуфтор ва навиштор» [10, с.43].

Хуб мебуд, агар таълими санъати таҷнисро баъд аз мавзуи Камоли Хучандӣ оварда, мақоми ин ороияи адабӣ зимни тавзеҳи ғазалиёти шоир шарҳу баррасӣ гардад, зеро бино ба ишораи Садриддин Айни «Камол дар ашъори худ лафзҳои думаънидор ва ҷиносро бисёр ба қор мебаррад ва ба ҳар ду маънӣ ҳам шеъраш аз ҷазолат намебарояд» [11, с.67]. Ба ин васила, мавзӯҳои назарияи адабиёт бо мавзӯҳои таълимии китоби дарсӣ ҳамбастигии илмӣ пайдо карда, барои идроки санъати таҷнис ва ҳелҳои он: таҷниси том, мутарраф, зоиҷ, ноқис, ҳаттӣ, муқаррар ё муздавач ва таҷниси мураккаб, ки дар синфи VII баъди тадриси Сайиди Насафӣ [10, с.35] пешбинӣ гардидааст, мусоидат менамояд.

Китоби дарсии «Адабиёти тоҷик» барои синфи 9-ум (с.2009) дар асоси барномаи охир (соли 2007) таҳия ёфта, аммо аз рӯи таснифот баъзе дигаргунӣҳо ба мушоҳида мерасад. Аз ҷумла, 1)

дар фасли «Мавзуи ғазалиёти Камол» аз хусуси мавқеи ишқи заминӣ ва ирфонӣ дар ашъори Камол сухан рафта, мавзуи меҳанпарастӣ - «Камол ҳамчун шоири худшинос ва ватандӯст» ба фасли алоҳида ҷудо шудааст. Имкон дошт, ки ҳар дуи ин фасл ба ҳам оварда шаванд, зеро масъалаи мавриди баррасӣ **мавзуи ғазалиёти Камоли Хучандӣ** аст; 2) боби «Таъбироти мардумӣ ва зарбулмасалу мақолҳо дар ғазалиёти Камол» аз назари эътибори мусаннифон дур мондааст. Ба ҷойи он фасли «Бадеиёти ғазалиёти Камол» илова шудааст; 3) ноҳамгунии мундариҷаи китоб бо маводи он ба мушоҳида мерасад, аз ҷумла:

№	Дар мундариҷаи китоб	Дар матни китоб
1.	Ҷон ба саҳтӣ медиҳад мискин Камол	Камоли Хучандӣ
2.	Мероси адабии Камоли Хучандӣ	Мероси адабии Камол
3.	Мавзуҳои ғазалиёти шоир	Мавзуи ғазалиёти Камол
4.	Мавзуҳои ватандӯстӣ дар осори адиб	Камол ҳамчун шоири худшинос ва ватандӯст
5.	Услуб ва санъатҳои бадеии ғазалиёти Камол	Бадеиёти ғазалиёти Камол

Гумон меравад, ки ғалатҳои маъноӣ аз сабаби баъди ду соли интишори барнома (соли 2007) очилан таълиф гаштани китоб (соли 2009) ба амал омадааст. Таъкид намудан бамаврид аст, ки ин навъ тасхифот ба китоби дарсии фанни адабиёти тоҷик хонандаро ба роҳгумӣ ва қачфаҳмӣ мебарад. Ҳамчунин аз доираи ғазалҳои барои таҳлил ва шарҳи дар барнома манзургашта ғазали «Ҷоно, ба ҷуз лабони ту оби ҳаёт нест» ҳазф шудааст ва танҳо як байти он (*Гуфтам: «Давои дарди диламро хате навис!» Гуфто: «Давот чун бинависам? Давот нест»*) барои шарҳи бадеиёти ашъор ба сифати шоҳид хизмат кардааст.

Маҷмуан, 56 байт аз 27 ғазал ва 4 ғазал ба шакли комил дар китоби дарсӣ манзур гашта, ғазалҳои «*Навбахорон зи гулам бӯйи ту хуш меояд*», «*Ошӯби ҷонӣ, шӯхи ҷаҳонӣ*» ва иловатан аз ду ғазали дигар порчаҳо байт ба байт шарҳу тафсир гаштаанд.

Дар заминаи ин китоб раҳнамои таълими фанни адабиёти тоҷик барои омӯзгорон бо номи «Гулшани маънӣ» интишор ёфт, ки дар он матни осори суханварон мавриди шарҳу тавзеҳ қарор гирифтааст. Агар дар китоби дарсӣ 17 байт шарҳ ёфта бошад, аз ҷониби муаллифони раҳнамои «Гулшани маънӣ» С.Саидов ва Ш.Шарипов 54 байт бо шарҳи калимаҳои душворфаҳм ва маъноӣ байт ба байти ғазалиёт мушаххасу возеҳ ва мувофиқ ба идрок синну соли муҳассилин тафсир шудааст [13, с.175]. Аз ҷумла, байти «*3-он ҳама ҳалқа, ки шамшод занад бар сари гул, Бандаро ҳалқаи гесӯи ту хуш меояд*» дар китоби «Адабиёти тоҷик» чунин шарҳ шудааст: «Қаҳрамони лирикӣ зулфони ёрашро ба ҳалқаи гул монанд кардааст. Яъне, санъати ташбеҳро истифода бурдааст. Вақте ки насими баҳорӣ дар боғ мезазад, шамшод сар поён мекунад ва гесӯи ёро навозиш менамояд. Дар ин маврид барои ифодаи фикр шоир санъатҳои киноя, таносуби сухан ва маҷозро гулчин намудааст» [12, с.210].

Дар «Гулшани маънӣ» маъноӣ байт мушаххастар ва содаю фаҳмо баён шудааст: «Шамшод, ки дарахти ростқади ҳамешасабзи дорои баргҳои хурду гирд ва ҷӯби саҳт аст, бигзор бо баргҳояш бар сари гулҳо ҳалқача бипӯшонад. Ман ба ин кори вай рашк намебарам. Чунки ҳалқаи зулф – қачии зулфи ту маро бас аст» [13, с.175].

Тасҳеҳи матн аз муҳассаноти дигари дастур маҳсуб меёбад, масалан дар байте ба шакли калимаи мураккаб (лангаркиштӣ) сабт гаштани ибораи «лангари киштӣ» ба ислоҳ расидааст ва баргараф кардани ин навъ ғалатҳо барои маърифати саҳеҳи ашъор ва дарки орову афкори муаллиф метавонад хизмат намояд.

Дар китоби дарсии мактабҳои олии (барои факултети филологияи тоҷик) - «Таърихи адабиёти тоҷик» (соли 1977.- 400 с.) дар ҳаҷми 29 саҳфа (с.261-290) «Тарҷумаи ҳоли мухтасари шоир, мероси адабӣ, мазмуни граҷданӣ (ақидаҳои иҷтимоӣ), ҷаҳонбинии Камол, образҳои лирикаӣ Камол, маҳорати адабии Камол, шаклҳои шеърӣ Камол, фахрияҳои Камол ва мусобиқаи ӯ бо шоирони дигар баён гаштааст. Ҳамчунин дар бораи муносибати эҷодии Ҳофиз бо шоирони машҳури замон - Низомии Ганҷавӣ, Саъдии Шерозӣ ва Ҳофизии Шерозӣ сухан рафта, бо таъя ба ғазали «Гуфтам ба чашм» муносибати эҷодӣ доштани Ҳофизу Камол тахмин шудааст [14, с.261-290].

Дар барномаи макотиби олии («Программаҳо барои институтҳои педагогӣ (фанҳои адабиёти тоҷик, соли 1987), ки қисмати адабиёти асрҳои VIII-XV ба қалами профессор Холиқ Мирзозода мутаалиқ аст, ба тадриси эҷодиёти шоир 10 соат (8 соат дарси лексионӣ ва 2 соат машғулияти амалӣ) ҷудо шуда бошад, ҳамин мавзӯ дар барномаи с. 2009 мувофиқи нақшаҳои таълимии нав ва барномаҳои тадрисии ҷадид хеле коҳиш ёфта, он ба 2 соати дарси лексионӣ (бидуни дарсҳои амалӣ) ихтисос шудааст [15, с.553].

Дар барномаи охири муассисаҳои таҳсилоти олии аз фанни таърихи адабиёти тоҷик таълими зиндагинома ва эҷодиёти суҳанвар ба тариқи зер пешниҳод шудааст: Вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ дар замони Камол. Ҳаёт ва эҷодиёти шоир, таҳқиқи эҷодиёт ва нашри осори шоир. Камол – шоири ғазалсаро, мавзӯ ва мундариҷаи ғазалиёти ӯ. Маонии ирфонӣ, ишқию риндӣ, ҳасби ҳол, шикоят ва танқид дар ғазалиёти ӯ. Таҳлили шеърҳои: «Бирав, носеҳ, матарсон аз азобам», «Офтобӣ ту, мо чу зарра ҳама», «Олами озодагӣ хуш оламест», «Дасти султонон намебӯсад Камол». Хусусияти бадеии ғазалиёти шоир, пайванди маънӣ ва завқу эҳсос, воқеияти тасвир, таркиб ва образҳои тоза, шакли воқеӣ гирифтани фикру андешаҳо. Саноеи шеърӣ Камол, тавачҷуҳ ба саноеи лафзӣ ва сермаъноии гуфтор, калима ва таркибҳо, амсол ва таъбироти мардумӣ. Мақоми Камол дар таърихи адабиёти форсӣ [16, с.39].

Муҳимтарин тафовути барномаҳои солҳои гуногуни макотиби олии иборат аз он аст, ки ғайр аз тадриси мавзӯии намунаҳо шарҳу тафсири чор ғазали дар боло зикргашта дар барномаи охир (соли 2018) ба эътибор гирифта шудааст.

Дар факултетҳои филологияи мактабҳои олии кишвар фанни усули таълими адабиёти тоҷик ба роҳ монда шудааст. Дар даврони Истиклолият бо зуҳури усулҳои нави таълим, пайдо шудани майл ба касби донишҳои замони кӯшиш ва ҷадал барои ҷавобгӯ будан ба стандарти ҷаҳонӣ масъалаи ислоҳи кори тадрис ба миён омад. Бо назардошти ниёзмандии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёна китоби дарсии «Таълими адабиёти тоҷик» [17, соли 2018] интишор ёфта, дар боби «Таълими шарҳи ҳоли адиб» тавсифи шахсият ва фаъолияти эҷодии суҳанварон аз нигоштаҳои таърихнигорон ва ҷиҳати муайян кардани шахсияти адибони бузург судманд ҳисобида шудааст: «...омӯзгор ҳангоми омӯхтани шарҳи ҳоли адибон ба маводи мазкур рӯ меорад ва аз онҳо дар мавқеи истифода мебарад. Он маълумот ба ҳайси маводи иловагӣ дар кушодани шахсияти ин ва ё он адиб хидмат мекунанд. Масалан, гуфтори бузургони адабро (Ҳофизӣ Шерозӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Садриддин Айнӣ, Абдусалом Дехотӣ ва Аълоҳон Афсаҳзод) дар бораи Шайх Камоли Хучандӣ барои муаррифии бузургвории шоир истифода кардан бисёр мувофиқ меафтад... гуфтори донишмандон дар бораи Шайх Камоли Хучандӣ барои омӯзгор дар таълими шарҳи ҳоли ӯ маводи иловагии арзишмандеро пешниҳод месозанд, ки дар кушодани шахсияти ин шоири забардаст хеле мадад мерасонад. Хонанда баъди мутолиа ва тафсири он гуфтаҳои муътамад натиҷаи нахустин мебардорад, ки дар майдони фароҳии адабиёти классикии тоҷикӣ форс хидматҳои Шайх Камол хеле бузургу арзишманд ва саликаи эҷодии ӯ нотақдор аст. Аз ҷиҳати дигар, огоҳ мегардад, ки кадом ҷиҳатҳои эҷодиёти ин шахсияти бузурги адабиёти тоҷикӣ форс сабаб гардидаанд, ки мавсуф ба чунин тавсифоти ҳамзамонон ва ояндагон ноил гардидааст» [17, с.278].

Бояд қайд намуд, ки ғазалҳои дар барномаи муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии пешниҳодшудаи Камоли Хучандӣ дар китоби «Тӯҳфаи ҷон» [18, с.128], ҳамчунин ғазали «Гуфтам: Ба чашм» аз ҷониби равишшинос Аҳмадов М. низ дар маҷалла таҳлилу баррасӣ шудааст [18, с.165-170].

Ҳамин тариқ, мувофиқи барномаҳои таълими фанни адабиёти тоҷик дар тамоми давраҳо тадриси рӯзгор ва ашъори Камоли Хучандӣ ҳатмӣ ва зарурӣ маҳсуб ёфта, барои он соатҳои мувофиқ ҷудо гаштааст. Ғазалҳои «Ёр гуфт аз ғайри мо», «Ошӯби ҷонӣ, шӯҳи ҷаҳонӣ», «Дӯст медорад дилам, ҷабру ҷафои дӯстро», «Навбахорон зи гулат бӯи ту хуш меояд», «Дил муқими кӯи ҷонон асту тан ин ҷо ғариб», «Аз ту як соат ҷудой хуш намеояд маро», «Ҷоно, ба ҷуз лабони ту оби ҳаёт нест» интиҳоб гашта, аз ҷиҳати мазмуну муҳтаво барои хонандагони синну соли наврасиву ҷавонӣ мувофиқ ҳастанд ва дар руҳияи худшиносиву ҳудогоҳӣ ва хувияти миллӣ тарбия намудани шогирдон ва такмили маънавияту маърифати онҳо ҷойгоҳи назаррас доранд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Аъзам Худойдодов. Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи Холиқ Мирзозода / Ёдкарди Камоли Хучандӣ (Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). – Хучанд: Ношир, 2020. – 640 с. -550-560
2. Програмаи адабиёт. Барои синфҳои 1У-Х. – Душанбе: Маориф, 1980
3. Хусейнзода Ш., Абдувалиев А., Мирзоев Ғ. Адабиёти Ватан барои синфи VII. Нашри II. – Д.: Маориф, 1985. – 272 с.
4. Афсаҳзод, А., Тағоев, Ш., Насриддинов, Ш. Адабиёти тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1987. – 336 с.
5. Програмаи забон ва адабиёти тоҷик барои мактабҳои миёна (синфҳои V-XI). – Душанбе: Маориф, 1989
6. Хочаев, Қ. Таҳлили порчаҳои манзум дар синфи 5-8. – Душанбе: Маориф, 1990. – 96 с.
7. Адабиёти тоҷик. Барномаи таълим барои мактабҳои асосӣ ва миёна” (мураттиб Тӯйҷӣ Миров. – Д.: Маориф, 1993. – 60 с.

8. Афсаҳзод, А. Адабиёти тоҷик барои синфи 8.– Душанбе: Сарпараст, 2001.– 304 с.
9. Барномаи адабиёти тоҷик барои синфҳои V-XI (мураттиб Тӯйҷии Мирзод).- Душанбе: Матбуот, 2002.– 67 с.
10. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои V-XI.– Душанбе, 2007.– 72 с.
11. Айнӣ, С. Намунаи адабиёти тоҷик.-Д.- Адиб, 2010.– 448 с.
12. Мирзоди Маонӣ, Суннатulloҳи Давлатзода. Адабиёти тоҷик барои синфи 9.– Душанбе: Мавлавӣ, 2009.– 368 с.
13. Саидов, С., Шарифов, Ш. Гулшани маънӣ.– Хучанд: Ношир, 2013.– 224 с.
14. Мирзозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик. Китоби II, қисми 2 (асрҳои XIII - XV).– Душанбе, Маориф, 1977.– 400 с.
15. Барномаҳои намунавии фанҳои таълимии кафедраи таърихи адабиёти тоҷик: барои донишҷӯёни факултети филология, забонҳои Осӣ ва Аврупо ва журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.– Душанбе: Сино, 2018.– 262 с.
16. Аҳмадов, М. Таълими адабиёти тоҷик (ибора аз 2 қисм). Қисми 1.– Хучанд: Нури маърифат, 2018.-252 с.; Қисми 2.– Хучанд: Нури маърифат, 2018.-350 с.
17. Тухфаи чон (Шарҳи 40 ғазали Камоли Хучандӣ). Мураттиб С.Саидов.– Хучанд: Ношир, 2020.– 288 с.
18. Аҳмадов, М. Усули таҳлили ғазалҳои Камоли Хучандӣ // Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ, 2021.- №1 (66).-С.165-170

REFERENCES:

1. Azam Khudoidodov. Kamoli Khujandi in the research of Khaliq Mirzozoda / Memorial of Kamoli Khujandi (Collection of scientific articles). - Khujand: Publisher, 2020. - 640 p., -P. 550-560.
2. Literature program. For IV-X classes - Dushanbe: Enlightenment, 1980.
3. Huseynzoda Sh., Abduvaliev A., Mirzoev G. Literature of the homeland. For class VII. Edition II. - D.: Enlightenment, 1985. - 272 p.
4. Afsahzod, A., Taghiev, Sh., Nasriddinov, Sh. Tajik literature.- Dushanbe: Enlightenment, 1987.- 336 p.
5. Tajik language and literature program for secondary schools (grades V-XI). - Dushanbe: Enlightenment, 1989
6. Khojaev, K. Analysis of pieces of poetry in grades 5-8.- Dushanbe: Enlightenment, 1990.- 96 p.
7. Tajik literature. Educational program for primary and secondary schools" (compiled by Tuychi Mirov. - D.: Enlightenment, 1993. - 60 p.
8. Afsahzod A. Tajik literature for the 8th grade.- Dushanbe: Sarparast, 2001.- 304 p.
9. Program of Tajik literature for grades V-XI (compiled by Tuychii Mirzod). - Dushanbe: Press, 2002. - 67 p.
10. Tajik literature teaching program in grades V-XI.- Dushanbe, 2007.- 72 p.
11. Aini S. An example of Tajik literature.-D.- Adib, 2010.- 448 p.
12. Mirzodi Maoni, Sunnatullah Davlatzoda. Tajik literature. For 9th graders. - Dushanbe: Mawlavi, 2009. - 368 p.
13. Saidov, S., Sharifov, Sh. Meaningful flower. - Khujand: Publisher, 2013. - 224 p.
14. Mirzozoda Kh. History of Tajik literature. Book II, part 2 (XIII - XV centuries). - Dushanbe, Enlightenment, 1977. - 400 p.
16. Exemplary programs of educational subjects of the department of the history of Tajik literature: for students of the faculties of philology, Asian and European languages and journalism of the National University of Tajikistan. - Dushanbe: Sino, 2018. - 262 p.
17. Ahmadov M. Teaching Tajik literature (consists of 2 parts). Part 1.- Khujand: Light of Enlightenment, 2018.-252 p.; Part 2.- Khujand: Light of Enlightenment, 2018.-350 p.
18. The gift of the soul (Commentary of 40 ghazals by Kamol Khujandi). Compiled by S. Saidov. - Khujand: Publisher, 2020. - 288 p.
19. Ahmadov, M. An analysis beset with the pattern of Kamal Khujandi's ghazals/ M. Ahmadov// Scientific notes of the Khujand State University named after. Academician B. Gafurov. Series of humanities and social sciences.-2021.- № 1 (66).-P. 165-170